

Vlad Andrei SPATARIU

Vlad Andrei SPATARIU

**PEDAGOGIA NAIULUI ȘI EVOLUȚIA
TEHNICO-INSTRUMENTALĂ DUPĂ 1944**

VOLUMUL I

**VALENȚELE NAIULUI ÎN EXPRIMAREA MUZICALĂ
A POPORULUI ROMÂN**

**Editura UNIVERSITARIA
Craiova, 2024**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. habil. Sandu Eugen PETRE

Lect.univ. Dumitru PASĂRE

Copyright © 2024 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SPATARIU, VLAD ANDREI

**Pedagogia naiului și evoluția tehnico-instrumentală după 1944 / Vlad
Andrei Spatariu. - Craiova : Universitaria, 2024**

2 vol.

ISMN 979-0-707667-03-3

**Vol. 1. : Valențele naiului în exprimarea muzicală a poporului
român. - 2024. - Conține bibliografie. - ISMN 979-0-707667-04-0. - ISBN
978-606-14-2011-7**

78

© 2024 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ARGUMENT

Conceput ca un instrument de informare generală, prezenta lucrare de cercetare științifică își propune să ofere specialiștilor, dar mai ales iubitorilor de muzică, o sinteză a datelor fundamentale privind istoria și ascensiunea naiului în România de la jumătatea secolul al XX-lea până în prezent. Acest demers investigativ se bazează pe documente istorice, pe bibliografia menționată și pe experiențele împărtășite de dascălii mei, cei care au format *Generația de Aur* a naiului românesc.

Acest demers amplu de cercetare a fost consolidat de ajutorul vicepreședintelui Academiei Române acad. Răzvan Theodorescu (Președintele secției Arte, Arhitectură și Audio-vizual), de Directorul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” acad. Sabina Ispas de Directorul Institutului „George Oprescu” Adrian-Silvan Ionescu și în mod special de profesorul Cornel Pană.

Pornind de la elevii lui Fănică Luca îi menționăm pe Radu Simion, Gheorghe Zamfir, Damian Luca, Constantin Dobre și Nicolae Pârvu. Continuăm lista cu cei care au fost discipoli, prieteni, contemporani cu cei din generația mai sus menționată. Numele acestora au o importanță dublă atât ca interpreți cât și ca dascăli deoarece ei sunt cei care au creat puntea, cei care prin efortul lor au asigurat transferul de informație de la elevii lui Fănică Luca către noi. Îl menționam pe Cornel Pană, profesor de nai la Liceul de Muzică *Dinu Lipatti* din București care a preluat tehnica interpretativă de la naistul Radio Constantin Dobre, pe Dumitru Mitel Pasare discipol și prieten al maestrului Gheorghe Zamfir și profesor la Liceul de Arte *Constantin Brăiloiu* din Târgu Jiu și *Universitatea din Craiova* și nu în ultimul rând pe celebrul naist și profesor universitar de la *Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău* din Republica Moldova Vasile Iovu. Aceștia sunt totodată cei care au pus bazele pedagogice pentru predarea instrumentului în unitățile de învățământ din România și Republica Moldova.

Deși naiul este un instrument antic, astăzi, datorită măiestriei unor lăutari inspirați precum Angheluș Dinicu, Fănică Luca sau Gheorghe Zamfir, naiul se prezintă universului muzical cu o identitate profund românească. Identitatea aceasta, necontestată în ultimele decenii, a fost dobândită cu mult efort. Naiul află prin folclorul românesc o elevare extraordinară care îi oferă astăzi un loc bine meritat în lista instrumentelor de muzică cultă. Simplitatea sa constructivă, fidelitatea formei și a modului de construire ne ajută să înțelegem evenimente sonore din vremuri de mult apuse. Conservarea acestui instrument prin munca interpreților, a compozitorilor și a pedagogilor reprezintă astăzi – în epoca muzicii digitale – o întoarcere la fundamentul muzical al existenței noastre.

Un eveniment unic în dreptul naiului îl reprezintă inițiativa muzicienilor și pedagogilor români de a oferi naiului un loc bine definit în cadrul învățământului organizat. Forma inițială, în care tânărul naist „fura” meseria de la un maestru prin imitare, pretindea elevului mult talent și mult efort. Meritul lui Fănică Luca este printre altele, acela că a pus bazele unei clase de nai în ciuda tuturor lipsurilor materiale și problemelor care defineau jumătatea secolului al XX-lea. Învățământului în masă, în forma de organizare socialistă a reprezentat posibilitatea accesului tuturor categoriilor de persoane la procesul didactic, oferind tuturor interesaților șansa de a descoperi tainele acestui instrument. Naiul a oferit și oferă copiilor și tinerilor care îl îndrăgesc o identitate muzicală, care pentru cei mai mulți a însemnat ridicarea nivelului de trai și o viață mai bună. Din această ofertă generoasă a exoticiului instrument devenit românesc s-a născut o reciprocă potențare. Generațiile formate de Fănică Luca, au continuat procesul de instalare a naiului în învățământul românesc și au contribuit semnificativ la dezvoltarea naiului prin transcrierea repertoriului naistic și prin înregistrările făcute pe discuri și prin elaborarea unor tehnici de interpretare. Cu toate acestea naiul se află încă într-o poziție dezavantajată față de alte instrumente ale genului clasic care au o literatură bogată și un material metodic elaborat în timp îndelungat în sisteme de învățământ din ce în ce mai performante. Iată unul

din multele argumente care pledează pentru apropierea materialului didactic al naiului de cel al instrumentelor de suflat consacrate de învățământul artistic mondial.

Dacă istoria naiului a secolului al XX-lea a fost o epocă în care artiștii romani au căutat drumuri și mijloace noi de exprimare, secolul al XXI-lea reprezintă pentru naiul sub steagul românesc posibilitatea de expansiune pe întregul glob. Muzicieni români care au îndrăgit instrumentul au reușit pasul cel important de asimilare totală a sferelor sonore prin dezvoltarea tehnicii sale precum și conectarea sunetului său cu identitatea națională românească. Acest instrument „divin“ cum îl întitulează Gheorghe Zamfir a devenit mesagerul spiritului românesc, un stindard al românismului, un mod de a reprezenta România prin sunet. Astăzi muzicieni, pedagogi, constructori și compozitori români din lumea naiului susțin concerte și masterclassuri pe toate continentele planetei.

Lucrarea de cercetare prezintă, dorește să ofere specialiștilor o analiză holistică a evenimentului naistic din Romania și să evidențieze contribuțiile aduse de muzicienii români atât în Romania cât și pe plan Internațional. Totodată va aduce în atenția cititorului interesat problema originii instrumentului, a evoluției sale în mâna diferitelor culturi și va evidenția – acolo unde se impune – o realitate care se bazează pe standardele de cercetare științifică contemporană.

I. NAIUL CA INSTRUMENT FUNDAMENTAL ÎN EXPRIMAREA MUZICALĂ A POPORULUI ROMÂN

I.1. Prezența naiului în arealul românesc

Naiul este un instrument cu o istorie bogată dar de multe ori prea puțin cercetată. Afirmatia că naiul ar fi un instrument românesc sau de origine românească este profund eronată și lipsită de minime cunoștințe ale istoriei. Astfel, singura constatare obiectivă care poate fi considerată corectă este faptul că naiul este în prezent un instrument care se identifică pe plan internațional cu folclorul din România. Romania, țara în care s-a născut naiul modern i-a oferit prin repertoriul folcloric Național o identitate specială. Prin Ciocârlia compusă de Angheluș Dinicu, doinele lui Fănică Luca (celebrul interpret și pedagog) cât și prin talentul universal a lui Gheorghe Zamfir în dezvoltarea interpretării și înscenarea actului muzical naistic, naiul a devenit un instrument „românesc“. Din păcate, fără investiția unor persoane cu suflet, naiul riscă să își piardă această identitate dobândită. În rândurile care urmează vom încerca să trasăm un fir roșu al migrației naiului pe mapamond de la apariția primelor instrumente până la intervenții punctuale pe care le vom nota fără considerente și comentarii politice ca simple etape istorice în dezvoltarea instrumentului. Faptul că astăzi ne putem bucura de o poveste românească de succes în dreptul naiului se datorează și lui Gheorghiu-Dej care i se adresa la un moment dat lui Fănică Luca (profesorul lui Gheorghe Zamfir): “Maestre, acum sunteți în putere, dar, în momentul în care nu o să mai fiți, cine o să rămână?”, iar Fănică a răspuns: “Vreau să transmit tot, nu sunt egoist, dar creați-mi condiții“. Astăzi perspectiva asupra unui „tot“, asupra imaginii complete a naiului nu mai poate fi una limitată în timp și spațiu, ci trebuie să includă o imagine holistică, intercontinentală și interculturală.

Fiind un instrument provenit din antichitate, este dificil să trasăm un drum precis al prezenței și migrației sale pe mapamond. Iată de ce informațiile oferite cititorului interesat trebuie să fie informații reale, solid ancorate bibliografic, fără pretenția de a epuiza acest subiect. Totuși, acest demers științific dorește să reliefeze grave erori de redare a istoriei universale a naiului prezente în lumea celor care au promovat acest instrument. În prima etapă vom trece în revistă câteva dintre cele mai importante resurse istorice, oferindu-le loc de exprimare în forma și viziunea autorilor lor.

I.1.1. Naiul mitologizat

Una din cele mai răspândite narațiuni despre nai, promovată de generația de naiști din care fac parte Gheorghe Zamfir și Radu Simion, este strâns legată de mitologia greacă. Naiul, cunoscut țărilor din nord-vestul Europei mai ales sub denumirea de *fluier a lui pan* (germană: Panflöte, engleză: panflute/ panpipe, franceză: flute de pan) îmbracă haina unui instrument „divin” și mistic (în exprimarea lui Gheorghe Zamfir), fiind strâns legat de valențele religioase, artistice și intelectuale ale sferei heleniste ale antichității. Deși aparent simplă, povestirea care găzduiește geneza naiului nu este nici completă, nici pusă în peisajul complet al istoriei universale. În mitologia greacă distingem câteva personaje pe care se fundamentează relatarea. Pan, fiul lui Hermes și al Dryopei este considerat zeul protector al păstorilor și turmelor. Mai mult de atât, termenul *Pan* provine din *Paōn* (lb. arcadiană: păstor)¹ și descrie un zeu al naturii al pădurilor și pășunilor care oferă adăpost și hrană păstorilor și animalelor. În schimbul acestor favoruri păstorii îi aduc jertfe (vezi: comparația cu istoria biblică a poporului Israel). Reședința zeului Pan este muntele Lykaion (1421m) din Arcadia (Grecia), loc cunoscut pentru altarul construit lui Zeus, pentru stadion, hipodrom și stoa, spații care au găzduit primele „jocuri și întreceri sportive” ale grecilor. Aceste

¹ Holzhausen, Jens: Pan. In: Der Neue Pauly (DNP). Band 9, Metzler, Stuttgart 2000, ISBN 3-476-01479-7, Sp. 221.

ruine ne ajută la o încadrare precisă a „spațiului evenimentului muzical” în timp, spațiu care găzduiește deci și prezența naiului în anul 3000 î.Chr.

Un alt rol important atribuit acestui munte este istoria Deucalionului cunoscută spațiului cultural creștin prin relatarea biblică a potopului lui Noe și sumerienilor prin povestea lui Utnapishtim din epopeea lui Ghilgameș. Interconectarea culturală care se desprinde din aceste istorisiri comune revelează o aprigă preocupare pentru transferul de informație a acelei epoci, argument care poate susține sau combate plurigeneza naiului. Din punct de vedere mitologic, Pan este un zeu care se bucură de muzică, dans și voie bună. Cu toate acestea, ora prânzului este sacră pentru el ceea ce îl face să se enerveze foarte tare la cel mai mic deranj. La supărare începe să vâneze animalele din turmele păstorilor care fug „cuprinse de panică”, din care derivă cuvântul panică. Apariția naiului, în contextul mitologic prezent, se datorează nimfei Syrinx care fuge și se ascunde de dragostea lui Pan. În fuga ei, în momentul în care pășește în apa râului Ladon este transformată într-o trestie care prin suflarea vântului produce sunete. Pan, iubitor de muzică, rupe trestia în bucăți de diferite dimensiuni și le leagă una de alta în ordine descrescătoare. Astfel este construit primul fluier al păstorilor, primul nai, pe care Pan îl numește Syrinx. Un eveniment interesant relatat de scriitorul roman Publius Ovidius Naso (43 î.Chr.-17 d.Chr. în Tomis, Constanța) în cartea intitulată *Metamorfozele* este povestea competiției muzicale dintre Pan și Apollon. Zeul cu funcția de judecător, *Tmolos*, l-a declarat câștigător pe Apollon, deoarece instrumentul său *Apollon*, o liră, se afla deasupra naiului. Acest duel între două instrumente diferite ca și construcție, tip și culoare timbrală reflectă percepția timpului asupra unor aspecte foarte importante. Naiul lui Pan este considerat un instrument primitiv, în timp ce lyra este considerată un instrument elevat, care face parte dintr-o civilizație evoluată. Este oare potențialul armonic argumentul care favorizează lira în fața unui instrument melodic cum este naiul? Cert este că un mod de a clasifica instrumentele, a fost după locul destinat fiecărui instrument în cumulul de evenimente religioase și festive în cadrul societății.

Lyra, este unul dintre cele mai vechi instrumente consemnate de istorie, care alături de harfe au constituit instrumentele principale folosite de Sumerieni (5500-3500 î. Chr). Despre aceeași perioadă ne sunt relatate și următoarele constatări: „Wenn wir uns den Melodieinstrumenten zuwenden, so fällt auf, dass Aerophone sowohl in den Keilschrifttexten, wie in der bildlichen Darstellung im 3. Jahrtausend äusserst spärlich, in den folgenden Jahrtausenden nur wenig häufiger bezeugt sind. Immerhin können wir auch bei den Blasinstrumenten, deren sumerische Bezeichnungen mit dem sumerischen Terminus gi Rohr verbunden sind, auf Originalfunde zurückgreifen. Aus vorgeschichtlicher Zeit (Tepe Gaura) sind Knochenflöten bekannt, die stellenweise eine Längstrennwand sowie eine paarweise Anordnung der Grifflöcher aufweisen und als Doppelpfeife interpretiert wurden.”² *(trad. din germană de către V.Spatariu: Când ne întoarcem la instrumentele melodice, devine evident că instrumentele aerofone sunt utilizate atât în textele cuneiforme, cât și în reprezentarea picturală a Mileniul al III-lea deși sunt extrem de puține atestări, cât și în milenii următoare puțin mai frecvent. Cu toate acestea putem afirma cu convingere că instrumentele de suflat care sunt identificate prin termenul sumerian gi tradus: țevă, reprezintă descoperiri originale. Din timpuri preistorice ne sunt cunoscute flauturi osoase gemene lipite pe partea longitudinală cu un aranjament asociat al găurilor la care se cânta ca la un „fluier dublu”).* Aceste dovezi arheologice ne conving de importanța țevelor (tuburilor) în construcția instrumentelor de suflat, fapt care contribuie semnificativ la susținerea tezei că naiul este unul din primele instrumente descoperite și dezvoltate de omenire.

Aristotel în lucrarea sa *Problemata Physica* a explicat construcția instrumentului. Numărul tuburilor de stuf în iconografia greco-romană este de 5-13 tuburi, naiurile având dimensiuni diferite³. Warren D. Anderson ne

² S. S. A. Rashid, *Musikgeschichte in Bildern* II z, S. 46.

³ Anderson, 1994, 339.

spune despre o figură care cântă la nai datate între 2700-2500 î. Chr. El susține că îl reprezintă pe muzicianul *Kyklades*⁴. Contrastul prezentat prin concursul organizat de zeiță în desemnarea instrumentului mai valoros, ne arată conflictul existent între nai și lyra, interpreții căutând să obțină întâietate în evenimentele sociale importante. Deși nu știm cu exactitate ce rol a avut naiul în antichitate ne bucurăm de dovezile care demonstrează existența și prezența sa în calitate de instrument muzical. Acest lucru îl subliniază și Johann Sebastian Bach care redă concursul muzical între lyra și nai în cantata sa seculară „Disputa dintre Phoebus și Pan” (BWV 201-Geschwinde, ihr wirbelden Winde).

Maestrul Radu Simion, ginerele lui Fănică Luca, adaptează în timp forma naiului, adăugându-i capul zeului Pan pe tubul cel mai lung. Acest lucru, spunea el, contribuie la stabilitatea instrumentului în mână dreaptă, ajută la vibrato și protejează tubul (sol1) de degradare. Dat fiind faptul că în vremea comunistă, bambusul se găsea destul de greu în România (în mod special tuburile de dimensiuni mari) putem înțelege această abordare. Un alt argument pentru „împodobirea” naiului cu sculptura zeului Pan, este cel de a îmbina instrumentul și istoria sa într-un mod vizual cu lumea antică. Totuși, deși majoritatea naiurilor produse de Radu Simion, sau mai corect, la comanda lui Radu Simion la fabrica de instrumente muzicale Hora din Reghin sau alți maeștrii din România, sunt decorate cu sculptura zeului Pan și cu elemente decorative pe întreaga talpă (partea inferioară a naiului) incluzând tubul mic (la4), unul din ultimele naiuri ale maestrului purta chipul lui Decebal în locul zeului Pan.

⁴ Anderson, 1994, 184

I.1.2. O scurta privire istorică asupra migrației instrumentului pe mapamond spre spațiul românesc

În lumea otomană naiul este întâlnit sub denumirea de *Miskal*. Această titulatură a circulat până la finele secolului al XX-lea și pe teritoriul României, arătând astfel legăturile culturale strânse între spațiul muzical turc și cel român. Autori importanți precum muzicologul Viorel Cosma, naistul Cornel Pană dar și compozitori precum Constantin Arvinte sunt personalități care au conservat termenul de muscal până în secolul XXI. În căutarea istoriei naiului, resursele bibliografice ne vorbesc despre un instrument de origine persană, *Musikar*, care este adoptat de către otomani din spațiul geografic al Iranului de astăzi. Cuvântul musikar în arabă mai este folosit și pentru a descrie un muzician, o persoană care cântă⁵. Este de urmărit legătura între termenul *Musikar* și termenul aproape universal azi pentru evenimentul melodic, ritmic, armonic: Muzica, Musik (ger.), Music (engl.) etc.

I.1.2.1 Naiul în Asia Mică

Miskalul este un instrument muzical antic din tuburi de stuf.⁶ Deși în mormintele din Ur nu a fost găsit naiul, lucru care ar fi ajutat la certificarea sigură a prezenței instrumentului în acea zonă, putem considera aproape sigură prezența sa în repertoriul instrumental a celor mai vechi civilizații umane. În general dovezile despre instrumentele de suflat sunt puține la sumerieni, babilonieni și asirieni.⁷ Fiind confecționate din material moale, în general din stuf sau bambus durabilitatea lor în timp nu a fost foarte mare. Un alt aspect de care trebuie să ținem cont este că naiul, ar trebui căutat mai degrabă în mormintele oamenilor de rând, a păstorilor, fapt care explică absența sa în locașurile mortuare pompoase. Există însă consemnări istorice

⁵ Steingass, 1989, 1083; Wehr, 1980, 931

⁶ Anderson, 1994, 3.

⁷ Stauder, 1992, 197-199